

УДК 159.923 (043.5)

Л. Я. Барінова

аспірант кафедри диференціальної і спеціальної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, вул. Дворянська, 2,
e-mail: linaod@mail.ru

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ**

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню феномену психологічної компетентності особистості, який є інноваційним та недостатньо представленим у вітчизняній психології.

У статті розкриваються погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на структуру компетентності, її найбільш повне визначення.

Ключові слова: компетентність, компетенція, структура компетентності, компетентнісний підхід.

Повноцінне існування в соціумі практично неможливе без реалізації її внутрішнього потенціалу, що передбачає пізнання суб'єктом себе через розвинену систему оцінних ставлень до себе як до особистості та прагнення до гармонійного співіснування з оточуючими, з самим собою, зі спільнотою взагалі (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Р. О. Ануфрієва, Г. О. Балл, Ф. Баррон, І. Бергер, Л. В. Виноградова, Є. І. Головаха, Є. О. Донченко та ін.).

У зв'язку з цим, найбільш актуальною та востребованою з точки зору коректальної, реабілітаційної та взагалі наукової позиції стає необхідність дослідження психологічної компетентності як інтегрального особистісного конструкту.

Аналіз наукової літератури з даної проблеми показав всю складність, багатовимірність й неоднозначність дефініцій «компетенція» та «компетентність», основаного на них підходу до процесу і результату становлення особистості, а також необхідність аналітичного розгляду компетентнісного підходу, який активно впроваджується в сучасну психологію особистості.

Особливу складність, на наш погляд, представляє загальнопсихологічна дефініція «компетентність»/«компетенція», яка може позначати різні явища: мисленнєві дії (процеси, функції), особистісні якості людини, мотиваційні тенденції, ціннісні орієнтації (настанови, диспозиції), особливості міжособистіної та конвенційної взаємодії, практичні уміння, навички тощо.

Компетентність — готовність суб'єкта ефективно організовувати внутрішні та зовнішні ресурси для постановки та досягнення цілі. Під внутрішніми ресурсами розуміються знання, уміння, навички, надпредметні уміння, компетентності (способі діяльності), психологічні особливості, цінності тощо. Компетентності — це якості, набуті через проживання ситуацій, рефлексію досвіду.

Ми дотримуємося наукової позиції, що окремі компетенції як деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, алгоритми дій, системи цінностей та ставлень) проявляються у цілісній психологічній компетентності особистості. Наше дослідження даної проблеми дозволяє припустити, що в процесі індивідуального розвитку у людини по-

винна бути сформована деяка цілісна соціально-психологічна якість, що дозволяє успішно реалізовувати свій особистіний потенціал, взаємодіяти з іншими людьми, адекватно вирішувати стандартні та особливо нестандартні задачі, які потребують творчості, переживати почуття внутрішнього комфорту та психологічної захищеності. Ця інтегральна якість і визначається нами як цілісна інтегральна психологічна компетентність людини.

Виходячи з теоретико-методологічних передумов дослідження психологічної компетентності, а саме, з тези Б. Г. Ананьєва про те, що людина є суб'єкт спілкування, пізнання, праці; основних положень теорії В. М. Мясіщева щодо того, що людина проявляється в системі відношень до суспільства, інших людей, до себе, до праці; акмеологічного вектору дослідження компетентності (Н. В. Кузьміна, О. О. Деркач), нами були умовно виділені три основні підвиди компетентнісного підходу суб'єкта:

- до самого себе як до особистості, як до суб'єкта життєдіяльності;
- до взаємодії людини з іншими людьми;
- до діяльності людини, що проявляється у всіх її типах і формах.

В соціальному плані компетентність можна розглядати як «грамотну поведінку» або здібність оптимально використовувати власні індивідуальні характеристики для конструктивної взаємодії зі світом [1, 4]. У цьому смислі цікава трактовка компетентності, запропонована Дж. Равеном: компетентність — це специфічна здібність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка містить вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення та розуміння відповідальності за свої дії [4]. Бути компетентним фотографом, вченим, батьком, керівником, людиною взагалі — означає мати специфічні компетентності різного рівня (спостерігати, бути глибоко зануреним у предмет, самостійно ставити питання, вміти доказувати власну правоту, долати міжособистісні конфлікти тощо) [цит. за 1].

Компетентність, на думку Дж. Равена, містить в собі велику кількість компонентів, деякі з яких відносно незалежні один від одного. Причому, одні компоненти відносяться переважно до когнітивної сфери, інші — до емоційної і т.д., вони можуть замінити один одного в якості складових ефективно поведінки особистості [4].

Дж. Равеном були виділені наступні 37 видів компетентностей: тенденція до більш ясного розуміння цінностей та установок відносно конкретної цілі; тенденція контролювати свою діяльність; залучення емоцій до процесу діяльності; готовність та здібність навчатися самостійно; пошук та використання оборотного зв'язку; упевненість в собі; самоконтроль; адаптивність; відсутність почуття безпорадності; схильність до розмірковування про майбутнє: звичка до абстрагування; увага до проблем, пов'язаних з досягненням поставлених цілей; самостійність мислення; оригінальність; критичне мислення; готовність вирішувати складні питання; готовність працювати над чимось, що є спірним і таким, що викликає неспокій; дослідження оточуючого середовища для виявлення її можливостей і ресурсів (як матеріальних, так і людських); готовність покладатися на суб'єктивні оцінки та йти на помірний ризик; відсутність фаталізму; готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення цілі; знання того, як використовувати інновації; упевненість у благоприємному ставленні суспільства до інновацій; установка на взаємний вииграш та широту перспектив; наполегливість; використання ресурсів; довіра; ставлення до правил як вказівок щодо бажаних способів поведінки; здібність приймати рішення; персональна відповідальність; здібність до спільної ро-

боти заради досягнення цілі; здібність спонукати інших людей працювати разом заради досягнення поставленої цілі; здібність слухати інших людей та приймати до уваги те, що вони говорять; прагнення до суб'єктивної оцінки особистісного потенціалу співпрацівників; готовність дозволяти іншим людям приймати самостійні рішення; здібність розв'язувати конфлікти; здібність ефективно працювати в якості підлеглого; терпимість відносно різних стилів життя оточуючих; розуміння плюралістичної політики; готовність займатися організаційним та суспільним плануванням [4].

На наш погляд, методологічна помилка багатьох пропонованих в даний час теоретичних підходів до вивчення компетентності полягає в їхній надмірності. Дослідники складають довгі списки компетенцій, не замислюючись про те, що особистість людини цілісна. Також важливо задуматися про те, яким чином компетенція може бути зміряна і чи не охоплює вона весь період життя людини.

Ми, вслід за І. О. Зимньою, диференціюємо поняття «компетентність» та «компетенція»: поняття компетентність порівняно з компетенцією ширше, воно містить мотиваційний, регулятивний компоненти та компонент ставлення. Фактично, компетенція, це «програма», на основі якої розвивається компетентність [2].

І. О. Зимня виділяє основні компетенції, які можуть характеризувати загальну психологічну компетентність особистості та містять:

- а) готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект);
- б) володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект);
- в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);
- г) ставлення до змісту компетентності та об'єкту її застосування (ціннісно-смысловий аспект);
- д) емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву.

Ці компетенції, проявляючись у поведінці, діяльності людини, поступово стають її особистісними якостями, властивостями.

Відповідно, вони стають компетентностями, які характеризуються і мотиваційними, і смисловими, і регуляторними складовими, поряд з когнітивними (знанням і досвідом).

Різноманітність та багатозначність поняття «компетентність» знайшли своє відображення в різних підходах до вивчення даного феномену, які, в основному, торкалися професійної діяльності (У. Дж. Дункан, Е. Ф. Зеєр, В. І. Маслов, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Г. М. Павлова, Е. Е. Симанюк та ін.)

Як правило, під компетентністю у професійному контексті розуміють володіння фахівцем набору необхідних для його роботи компетенцій, або відповідність даного фахівця вимогам його посади, або здібність фахівця ефективно здійснювати свою професійну діяльність.

Найбільш значимим (системоутворюючим) елементом професійної моделі компетентності вважається алгоритм ефективної діяльності фахівця — його технологія, «ноу хау», оскільки у будь-якій діяльності, яку здійснює фахівець, завжди можна побачити певну структуру. Саме обраний алгоритм призводить до запланованого результату, а уся решта компонентів компетенції (знання, навички, установки) по відношенню до нього є допоміжними. Причому алгоритм цей повинен бути достатньо складним, варіативним та індивідуалізованим. І чим вище кваліфікація фахівця, чим складніше його діяльність, тим більш складний, більш варіативний і більш індивідуалізований алгоритм потрібний.

Основними елементами професійної компетентності вважаються:

- 1) алгоритм ефективної діяльності — послідовність кроків та їхній характер, оптимальні для досягнення запланованого результату в даних умовах;
- 2) теоретичні знання — систематизована інформація про виконувану діяльність та її умови (теоретичні знання необхідні для усвідомленого формування навичок і варіативного застосування алгоритму ефективної діяльності);
- 3) психологічні установки — розуміння смислу здійснюваної діяльності, позитивне відношення до неї, впевненість в своїх силах;
- 4) уміння і навички — набір «програм», що дозволяють ефективно реалізовувати алгоритм ефективної діяльності;
- 5) особистісні і професійні якості — забезпечують якість, а часто і саму можливість реалізації усіх виконуваних дій. Від умінь і навичок особистісні і професійні якості відрізняються своєю відносною неспецифічністю;
- 6) професійний досвід — забезпечує стабільність і економічність реалізації вибраного алгоритму діяльності, особливо у складних умовах (на тлі втоми, за наявності перешкод, після довгих перерв і т.п.).

Найбільш близьким до нашого розуміння психологічної компетентності як індивідуальної характеристики особистості є підхід О. М. Сартакової, яка виділяє в окремий конструкт соціально-особистісну компетентність, яку визначає як складне системне утворення, що сприяє саморозвитку і самореалізації особистості, її успішній життєдіяльності у соціальній взаємодії [4].

Соціально-особистісна компетентність відносяться автором до сфер «Я — Ми» та «Я-Я».

Соціально-особистісна компетентність в період дитинства — це інтеграційна характеристика особистості, що відбиває систему знань, умінь і навичок, необхідних особистості для моделювання своєї поведінки і орієнтування в соціальному просторі; уміння адекватно сприймати навколишню дійсність; будувати систему стосунків і спілкування з навколишніми людьми з урахуванням соціальної ситуації.

Соціально-особистісні компетенції — це сукупність компетенцій, що відносяться до самої людини як до особистості і до взаємодії особистості з іншими людьми, групою і суспільством [4]. Вона включає компетенції:

1. Персональну (особистісну), яка розглядається як готовність до збереження психічного і фізичного здоров'я, до постійного підвищення кваліфікації і як потреба в самопізнанні, саморозвитку, самоактуалізації. До її складу входять: готовність до самостійної роботи, уміння управляти своїм часом, планувати і організовувати діяльність; готовність до постійного саморозвитку, уміння вибудовувати стратегії особистого і професійного розвитку і навчання.

2. Комунікативну, яка розглядається як володіння усним і письмовим спілкуванням на різних мовах, у тому числі через Internet, як готовність до взаємодії і співпраці з іншими членами суспільства, групою. У її складі: володіння прийомами професійного спілкування; уміння будувати міжособові стосунки, працювати в гурті, конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації і поважати точку зору іншого з цього питання.

3. Інформаційну, яка розглядається як критичне відношення до інформації, поширеної ЗМІ. У її складі: уміння самостійно збирати, зберігати, аналізувати, перетворювати (робити висновки, будувати прогнози, отримувати нові знання шляхом аналізу і синтезу різних відомостей і т.д.) і передавати інформацію.

Взагалі, у структуру цих компетенцій входять такі особистісні якості, як навченість, організованість, самостійність, відповідальність, самоконтроль і самопланування, потреба в реалізації свого особистісного потенціалу, надійність, по-

чуття обов'язку, орієнтація на цінності, терпимість, толерантність, космополітизм, гуманність, загальна культура.

Проте, не дивлячись на практичне значення і безперечний науковий інтерес до даної проблеми, в більшості випадків дослідники обмежувалися вивченням набору професійно-важливих якостей, особливостей їх формування і оцінки, часто ототожнювалися поняття професійної компетентності і професіоналізму. Залишилися не розкритими питання, що стосуються загальнопсихологічного, універсального розуміння компетентності, її внутрішньої моделі, що дозволяє особистості не тільки успішно адаптуватися до будь-яких умов і нових обставин, але і зберігати при цьому свій індивідуальний, соціальний, валеологічний і внутрішньосімейний статус.

Ось чому постановка проблеми психологічної компетентності особистості є актуальною, а розробка її моделі вимагає окремого наукового дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности / Е. М. Борисова // Психология формирования и развития личности. [Под ред. Л. И. Анцыферовой]. - М.: Наука, 1981. — С. 159-177.
2. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос», 2006, май. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.html>
3. Митина Л. М. (2002) Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. — М.: МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», — 400 с.
4. Равен Дж. Выходя за рамки стандарта «3 Rs» (чтение, письмо, арифметика): достижение и оценивание более широких целей в сфере образования (реферат) (версия текста от 12. 1999) / Дж. Равен // Метод проектов. — Минск, БГУ ЦПРО, 2003. — 253 с.
5. Сартакова Е. М. Социально-личностные компетенции и условия их развития. <http://www.jurnal.org/articles/2008/ped23.html>
6. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн. — СПб., 2002. — 234с.
7. Tuning Educational Structures in Europe. Line 1. Learning Outcomes.Competences. Methodology. 2001 — 2003. Phase 1/ <http://www.relinteusto.es/TuningProject/index.htm>

References

1. Borisova E. M. O roli professional'noj dejatel'nosti v formirovanii lichnosti / E. M. Borisova // Psihologija formirovanija i razvitija lichnosti. [Pod red. L. I. Ancyferovoj]. - M.; Nauka, 1981. — s, 159-177.
2. Zimnjaja I. A. Obshhaja kul'tura i social'no-professional'naja kompetentnost' cheloveka / I. A. Zimnjaja // Internet-zhurnal «Jeidos», 2006, maj. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.html>
3. Mitina, L.M. (2002) Psihologija razvitija konkurentosposobnoj lichnosti / L. M. Mitina. — M.: MPSI; Voronezh: Izd-vo NPO «MODEK», — 400 s.
4. Raven Dzh. Vyhodja za ramki standartar «3 Rs» (chtenie, pis'mo, arifmetika): dostizhenie i ocenivanie bolee shirokih celej v sfere obrazovanija (referat) (versija teksta ot 12. 1999) / Dzh.Raven // Metod proektov. — Minsk, BGU CPRO, 2003.
5. Sartakova E. M. Social'no-lichnostnye kompetencii i uslovija ih razvitija. <http://www.jurnal.org/articles/2008/ped23.html>
6. Shejn Je.H. Organizacionnaja kul'tura i liderstvo / Je.H. Shejn. — SPb., 2002. — 234s.
7. Tuning Educational Structures in Europe. Line 1. Learning Outcomes.Competences. Methodology. 2001 — 2003. Phase 1/ <http://www.relinteusto.es/TuningProject/index.htm>

Л. Я. Барінова

аспірант кафедри диференціальної і експериментальної психології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ**Резюме**

Статья посвящена теоретическому обоснованию феномена психологической компетентности личности, который является инновационным и недостаточно представленным в отечественной психологии.

В статье раскрываются взгляды отечественных и зарубежных ученых на структуру компетентности, ее наиболее полное определение.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, структура компетентности, компетентностный подход.

L. Y. Varynova

post-graduate student Department of differential and special Psychology
Odessa I. I. Mechnikov National University

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF PERSONALITY**Abstract**

The article is devoted to the theoretical ground of the phenomenon of psychological competence of personality that is innovative and presented not enough in native psychology. In the article reveal native and foreign scientists on the structure of competence: its most complete determination. Analysis of scientific literature on this issue showed the complexity and multidimensionality of the ambiguity of definitions of «competence» and «competency» based on their approach to the process and outcome of personality, and the need to review the analytical competence-based approach, which is being promoted in the modern personality psychology. In our view, many of the proposed methodological error are being theoretical approaches to the study of competence lies in their excesses. Researchers make long lists of competencies, without thinking about the holistic human individuality. It is also important to think about how competence can be measured and whether it covers the whole period of life. Generally, the structure of these competencies include such personal qualities as, organization, independence, responsibility, self-control and independent planning, the need for the implementation of their own potential, reliability, sense of duty, value orientation, patience, tolerance, cosmopolitanism, humanism, the total culture.

Keywords: competence, competency, structure of competence, competence approach.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2013